

INSTYTUCJE MEZO W PRZESTRZENI ŻYCIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO

Wojciech Pizło

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. W artykule zawarto wyniki badań nad literaturą dotyczącą istoty organizacji w ramach teorii instytucjonalnej. Przedstawiono podstawowe cechy instytucji z punktu widzenia nauk społecznych (prakseologii, antropologii, socjologii i ekonomii). Zaprezentowano ponadto podział instytucji według Szczepańskiego bazujący na instytucjonalnych potrzebach człowieka oraz czteropoziomową społeczno-ekonomiczną analizę (model Williamsona) jako instrument opisu świata instytucji. W artykule szczególne miejsce poświęcono roli instytucji w przestrzeni mezo (przestrzeni organizacyjnej), skupiając się na trzech głównych formach organizacyjnych: wspólnocie, stowarzyszeniu i korporacji.

Słowa kluczowe: instytucjonalizm, organizacje biznesowe, instytucje przestrzeni mezo: wspólnota, stowarzyszenie, korporacja

WSTĘP

Współczesne społeczeństwo cechuje się zarówno wysokim poziomem specjalizacji, jak i wielorakimi potrzebami jednostki realizowanymi między innymi przez różnorodne instytucje. O nośności idei instytucjonalnej może świadczyć wzrastająca liczba publikacji zwartych, podnoszących wagę wielorakich problemów w kontekście instytucjonalnym. Instytucjonalizm jako kierunek badań społecznych odnaleźć można w różnych dyscyplinach naukowych: ekonomii, politologii, socjologii czy też antropologii. W literaturze podkreśla się, że wiele rozwiązań instytucjonalnych zostaje przyjętych i upowszechnionych, pomimo że ich wprowadzenie nie podnosi sprawności żadnego elementu systemu [DiMaggio, Powell 1983, Gąciarz 2004]. Celem niniejszego artykułu jest dokonanie przeglądu teorii podstaw instytucjonalizmu w przestrzeni mezo (w przestrzeni organizacji biznesowych). W artykule skupiono się na obserwacji przemian zachodzących w organizacjach biznesowych pod wpływem zmian technologicznych (w tym upowszechnienia nowoczesnych narzędzi informatycznych).

Adres do korespondencji – Corresponding author: Wojciech Pizło, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Nauk Ekonomicznych, Zakład Marketingu i Analiz Rynkowych, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: wpizlo@poczta.onet.pl

INSTYTUCJE Z PERSPEKTYWY NAUK SPOŁECZNYCH

W nowożytnej socjologii instytucje postrzegane są przez pryzmat istnienia lub braku istnienia przyzwyczajęń panujących nad zachowaniem człowieka (panujące nad jednostką od wewnątrz) i będących często w swojego rodzaju opozycji do wierzeń i praktyk społecznych (odziaływających na jednostkę od zewnątrz). Jednostka z instytucjami jako determinantami zachowań społeczno-gospodarczych styka się poprzez przyjęcie gotowych wzorów, reguł postępowania. Równocześnie jednostka nie jest władna coś zmienić, by istniejące już instytucje przestały istnieć lub uległy wyraźnemu przekształceniu. Jednostka ma szansę jedynie zmodyfikować niektóre instytucje, choć – jak się podkreśla w literaturze – jest to prawie niemożliwe. *Jednostka odgrywa bez wątpienia pewną rolę przy powstawaniu faktu społecznego. Aby jednak fakt taki miał miejsce, trzeba, by zmieszły się ze sobą działania wielu jednostek i z tej kombinacji wyłoniło się coś nowego. A ponieważ owa synteza odbywa się na zewnątrz każdego z nas i łączą się w niej liczne świadomości, jej skutkiem jest nieuchronnie ustalenie, ustanowienie poza nami pewnych sposobów działania i pewnych sądów, które nie zależą od żadnej wziętej z osobnej woli* [Durkheim 2000]. Instytucją przyjęto nazywać *wszelkie wierzenia i wszelkie sposoby postępowania ustanowione przez zbiorowość* [Ibidem]. Przez instytucje rozumieć można również pewien zbiór reguł (zasad postępowania, modeli zachowań oraz procedur), które wpływają na cały przebieg relacji społeczno-ekonomicznych. Owe reguły działania decydują, jakie zachowania są właściwe, a które są niewłaściwe w danych warunkach. Gdy dany zbiór reguł jest tożsamy dla całej zbiorowości (wspólnoty, grupy przedsiębiorstw), to reguły te stają się pewnym, charakterystycznym atrybutem danej zbiorowości.

Najczęściej wyróżnia się instytucje wynikające z podstawowych potrzeb człowieka koniecznych dla jego przetrwania i rozwoju, to jest: reprodukcji, bezpieczeństwa, pożywienia, schronienia, integracji i ekspresji, jak również kultury symbolicznej [Szacka 2003]. Podstawowym podziałem instytucji życia społecznego jest jednak ich poziom sformalizowania. Zazwyczaj wymienia się więc instytucje formalne (sformalizowane) i nieformalne (niesformalizowane), które uzupełniają lub też mogą zajmować miejsce instytucji formalnych. Na instytucje składają się zatem pewne reguły formalne, takie jak konstytucja, prawo wspólnoty, regulacje, oraz nieformalne ograniczenia, takie jak konwenanse, normy zachowań i indywidualne kody zachowań, a także egzekwowanie przestrzegania obu elementów instytucji. Inny podział instytucji akcentuje funkcje realizowane przez poszczególne instytucje w zbiorowości. Wśród działających instytucji danej zbiorowości wyróżnia się [Szczepański 1970]:

- **instytucje ekonomiczne**, do których zalicza się wszystkie te, które wytwarzają dobra lub świadczą usługi, zajmują się ich podziałem, regulują obieg pieniądza w gospodarce oraz organizują pracę. Instytucjami tymi są instytucje formalne takie jak różnego rodzaju organizacje biznesowe (przedsiębiorstwa, banki itp.),
- **instytucje polityczne**, które odnoszą się do zdobywania, wykonywania i utrzymania władzy (partie polityczne, stowarzyszenia, jak również sejm, senat, prezydent itp.)
- **instytucje wychowawcze i kulturalne**, których głównym celem funkcjonowania jest podtrzymywanie i rozwijanie dziedzictwa kulturowego zbiorowości oraz socjalizacja, jak również resocjalizacja jednostek (przedszkola, szkoły, rodziny, muzea, kina itp.),

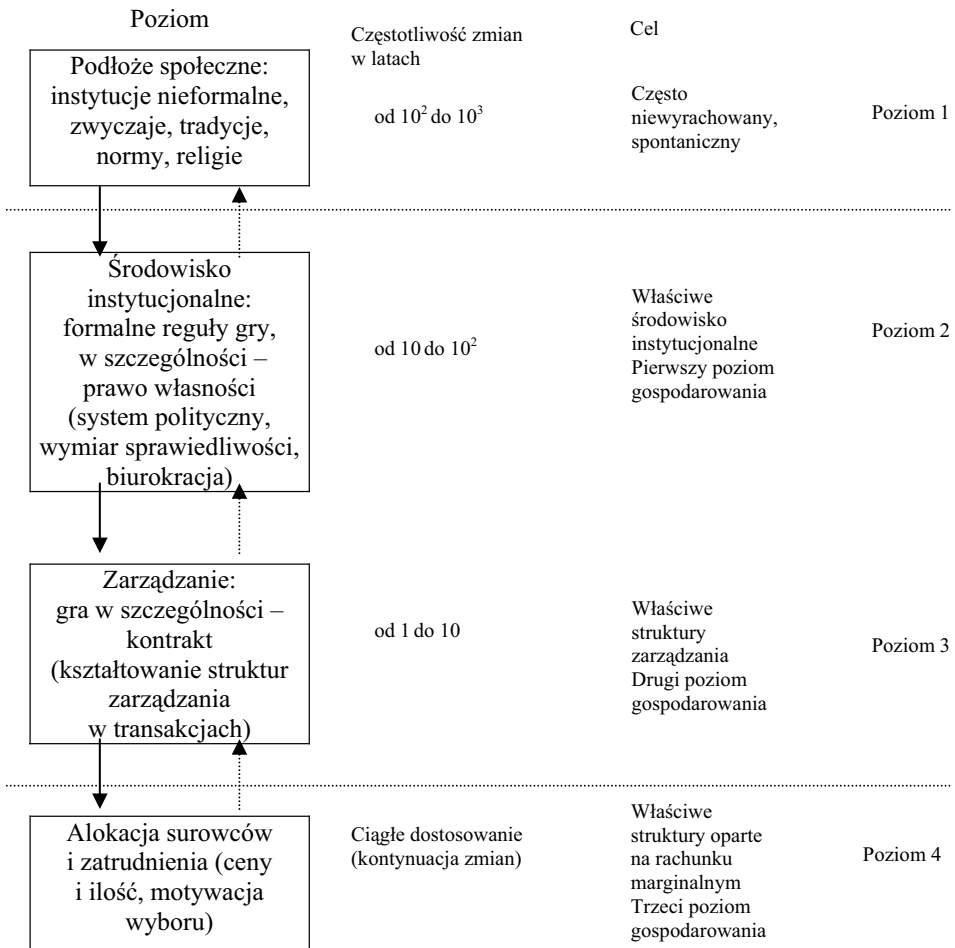
- **instytucje socjalne**, które działają w celu m.in. rozwiązania ważnego społecznie problemu lub ograniczenia szkodliwych skutków społecznych pewnych zjawisk. Instytucje te przyjmują formę stowarzyszeń, towarzystw i dobrowolnych zrzeszeń. Wśród tego rodzaju instytucji wymienia się również tzw. **instytucje ceremonialne**. Instytucje te są niesformalizowane, a polegają na obchodzeniu różnego rodzaju uroczystości (rodziny, przyjacielskich oraz w pracy), odnoszą się do różnych, akceptowanych form składania życzeń i gratulacji, sposobu prowadzenia zebrań itp. Rolą tych instytucji jest regulowanie wzajemnych relacji w zbiorowości w życiu codziennym,
- **instytucje religijne**, które stanowią po części instytucje wychowawcze i kulturalne, a po części budują jednorodny stosunek człowieka do świata materialnego i duchowego.

W naukach społecznych istnieją dwa odmienne podejścia do instytucji i instytucjonalizmu. Pierwsze podejście, odwołujące się do pojęcia kultury, próbuje wyjaśnić rozumienie instytucji w kategoriach norm społecznych i wartości, drugie podejście odnosi się do instytucji ocenianej przez pryzmat instrumentalny. W literaturze podkreśla się, iż człowiek jako istota społeczna jest zarazem istotą silnie związaną instytucjonalnie ze społeczeństwem, w którym żyje. Zakres więzi instytucjonalnych obejmuje trzy obszary, którymi zajmują się odmienne nurty teorii instytucjonalizacji [Giza-Poleszczuk, Marody, Rychard 2000], określane również jako typy przestrzeni instytucjonalnej¹: sfera publiczna (makro), przestrzeń organizacji (mezo) oraz przestrzeń prywatna (mikro). Wzajemne relacje pomiędzy poszczególnymi obszarami charakteryzuje permanentny stan napięcia występujący pomiędzy trzema głównymi strukturami społecznymi. Ów podział [Stone Sweet, Sandholz and Fligstein 2001] umożliwia również precyzyjne oddzielenie instytucji działających na poziomie makrospołecznym, będących regulatorami zachodzących procesów i ustanawiających reguły „gry”, od organizacji, stanowiących ukonstytuowaną strukturę oraz jednostek działających w ramach odmiennych instytucji makro i mezo.

Poza wymienionym podziałem przestrzeni instytucjonalnej w literaturze wskazuje się na istnienie czterech poziomów analizy instytucjonalnej uwzględniających czynnik czasu i poziom zmienności instytucji. Na **najwyższym poziomie** znajduje się przestrzeń kulturowa, w skład której wchodzi norma, tradycja, zwyczaj oraz religia, która na tym poziomie analizy, odgrywa najważniejszą rolę [Williamson 1998]. Poziom ten stanowi najwolniej zmieniający się element systemu społeczno-gospodarczego. Przekształcenia w jego charakterze dokonują się na przestrzeni setek i tysięcy lat. Analizując m.in. instytucje nieformalne, zasady moralne, wartości i tradycję prowadzić można analizę z punktu widzenia ogólnej teorii społecznej (rysunek 1, legenda). Analizę procesów instytucjonalnych na tym poziomie zajmują się zarówno historycy gospodarczy jak i przedstawiciele nauk społecznych. Na **poziom drugi** składają się zasady środowiska instytucjonalnego, a więc zasady ustrojowe określające m.in. ustrój polityczny, zakres praw obywatelskich, rolę wymiaru sprawiedliwości oraz zakres stosowanych praw własności. Na tym poziomie dominującym kierunkiem analizy powinny być kwestie odnoszące się do relacji praw własności danego społeczeństwa, gdyż stanowią one pierwszy poziom gospodarowania (rys. 1).

---

¹A. Rychard wymienia tylko dwie płaszczyzny, odnoszące się do mikroskali i makroskali.

Legenda:

Poziom 1 – teoria społeczna

Poziom 2 – ekonomia praw własności

Poziom 3 – ekonomia kosztów transakcyjnych

Poziom 4 – neoklasyczna ekonomia (teoria agenta)

Rys. 1. Poziomy społeczno-ekonomicznej analizy w nowej ekonomii instytucjonalnej

Źródło: O.W. Wiliamson, Transaction Cost Economics, [w:] How it Works, Where it is Headed, The Economist, 146, no 1, 1998, s. 47.

Na **trzecim poziomie** umieszczone zostały relacje powstające pomiędzy rynkiem, a podmiotami gospodarującymi (przedsiębiorstwami, ale również konsumentami). Jest to tzw. drugi poziom gospodarowania, w ramach którego przedmiotem analizy powinna być ekonomia kosztów transakcyjnych. Ostatni, **czwarty poziom** stanowią mechanizmy alokacji zasobów będące podstawą analizy w ekonomii neoklasycznej. Rozpatrując **makrospołeczny świat instytucji i świat organizacji** (przedsiębiorstw, stowarzyszeń itp.) istniejących w przestrzeni społecznej, dostrzec można dość **płynne granice instytucjo-**

nalne pomiędzy kolejnymi ich obszarami. Z jednej strony, świat makrospołeczny kreuje zasady działania zależnych instytucji, wymuszając przez właściwe instytucje nadrzędne (rys. 1 poziom 1 – normy, zwyczaje, religię kodyfikowane i egzekwowane m.in. przez organy państwa) porządne zachowania. Z drugiej strony, część instytucji jest wyłączona z zasad „wolnego rynku” i z reguł konkurencji. Wyłączenia te mają zazwyczaj charakter arbitralny, bazujący w jakiejś mierze na oportunistycznych zachowaniach sfer rządzących. Należy zwrócić uwagę, że kształtując makrospołeczne instytucje, organy państwa dokonują rozróżnienia pomiędzy stopniem ich komercjalizacji. Można bowiem dostrzec postępującą komercjalizację przestrzeni edukacyjnej, ochrony zdrowia, ubezpieczeń, mediów, jak również sfery bezpieczeństwa publicznego (miasta organizują policję municipalną, zamożni obywatele własną ochronę) itp. Istnienie nowych instytucji jest często nawiązaniem do instytucji starych (nawet wówczas, gdy wydaje się, że takiego nawiązania nie ma), wywodzących się z matrycy instytucji bazowych uzupełnionej o płaszczyzną technologiczną (z perspektywy ekonomii) czy też o podstawowe elementy systemu reprodukcji społecznej (z perspektywy antropologiczno-socjologicznej). **Intensywność zmian w poszczególnych instytucjach jest różna** (rys. 1) zależna od „siły zakorzenienia” instytucjonalnego w danym społeczeństwie.

Współcześni instytucjonaliści posługując się pojęciem instytucji podnosili problemy m.in. [Stankiewicz 2005] praw własności, praw zwyczajowych, kosztów transakcyjnych, teorii gier czy też procesu wyboru publicznego, jak również poszukiwali odpowiedzi na istotę renty monopolowej. Instytucje z punktu widzenia nauk ekonomicznych jawią się jako *instytucje społeczne (...) w swej istocie dominujące sposoby myślenia uwzględniające poszczególne warunki społeczne, poszczególne funkcje jednostki i społeczności. (...) Instytucje społeczne – czyli nawyki myśleniowe czy sposoby ujmowania zjawisk – które kierują ludzkim życiem, pochodzą z przeszłości. Są wytworami przeszłości, dostosowanymi do ówczesnych warunków, dlatego nigdy nie są całkowicie zgodne z wymogami teraźniejszości* [Veblen 1971]. Instytucja postrzegana jest również jako *reguły działania lub bardziej formalnie stworzone przez człowieka, ograniczenia, które kształtują współdziałanie ludzi. W rezultacie [instytucje] budują strukturę bodźców w sferze wymiany międzyludzkiej, zarówno w politycznej, społecznej, jak i ekonomicznej. Zmiany instytucjonalne kształtują sposób ewolucji społeczeństwa w czasie i stanowią dlatego klucz do zrozumienia przemian historycznych* [North 1990], tak więc instytucja stanowiła zestawy powtarzalnych norm i reguł. A organizacje stanowią sformalizowanych aktorów wykorzystujących te normy i reguły w codziennym funkcjonowaniu. W teorii ekonomiki instytucjonalnej wskazuje się na [Rutherford 2002]:

- instytucje, jako zmienne instytucjonalne, które ujmuje się jako sposób na obniżenie kosztów transakcyjnych, ograniczenie niepewności, internalizację efektów zewnętrznych oraz osiągnięcie zbiorowych korzyści w wyniku skoordynowanych i kooperacyjnych zachowań,
- wzrost świadomości, iż w danej społeczności mogą nie powstać instytucje generujące korzyści społeczne, a w ich miejsce mogą powstać i działać instytucje nieefektywne społecznie,
- znaczenie zarówno reguł formalnych, jak i norm nieformalnych, a także **sieci społecznych**.

Prezentując współczesną definicję **instytucji w ujęciu ekonomicznym**, określa się ją w różnorodny sposób, akcentując odmienne podejścia w zależności od różnych projektów badawczych [Nelson, Sampat 2001, cyt. za Stankiewicz 2005]. Instytucja z punktu widzenia wzrostu gospodarczego to znormalizowane wzorce zachowań, funkcjonujące na podstawie utrwalonych reguł działań, w przypadku których *ogniskową jest pojęcie technologii społecznej* występujące wraz z *technologią fizyczną*, mającą bezpośredni wpływ na kształtowanie postępu i ewolucji systemów ekonomicznych. Istnienie instytucji rynkowych uwarunkowane jest z założenia występowaniem (...) *własności prywatnej, mechanizmem cenowym oraz ochroną wolności gospodarczej przez prawo, nie zakłada natomiast, że społeczeństwo, w którym funkcjonują, jest społeczeństwem obywatelskim. Kwitnąca gospodarka rynkowa może istnieć – i istniała – w społeczeństwach mających państwową religię, w których nie ma równości wobec prawa, w których brakuje większości obywatelskich wolności* [Morawski 2000]. Podstawą powstania i rozwoju własności, jako ważnej składowej instytucji społeczno-ekonomicznej, jest nie tylko chęć posiadania środków minimalnych do egzystencji, lecz również chęć wyróżnienia się poprzez posiadanie [Veblen 1971]. Instytucje uznawane są jako kompleks określonych zwyczajów, wyrastając z nich, a często je przerastają². Instytucja oznacza więc *utrwalone społecznie wzorce zachowań*, a przez pojęcie *instytucji ekonomicznej* należy najczęściej rozumieć *zbiór reguł kształtujących współdziałanie w procesie gospodarowania, zwłaszcza w szeroko pojętej wymianie* [Stankiewicz 2005]. Istniejące w społeczeństwie wzorce, reguły oraz normy stanowią ograniczenie wolności działania jednostki i grup społecznych oraz wskazują akceptowany społecznie rodzaj aktywności, wyznaczając zakres swobody jednostki i organizacji. Poszczególnym instytucjom ekonomicznym przyporządkowuje się różny zakres funkcji, odnoszący się do regulacji rynkowych zachowań ludzi w sposób niepowodujący wzajemnych szkód.

Bank Światowy wykorzystując dorobek zarówno nauk społecznych, jak i ekonomii określił instytucje jako *reguły [działania], mechanizmy ich egzekwowania i organizacje (...). W odróżnieniu od polityk definiowanych poprzez cele i pożądane wyniki, instytucje obejmują reguły, włączając w to normy działania, wedle których toczą się interakcje między podmiotami – oraz organizacje, które wprowadzają w życie reguły i kodeksy postępowania, w celu osiągnięcia pożądanych rezultatów* [World Development Report 2002].

INSTYTUCJE W PRZESTRZENI ORGANIZACYJNEJ – POZIOM MEZO

Wpływ instytucji na funkcjonowanie organizacji uznaje się za tak samo istotny jak posiadanie kapitału, właściwego wyposażenia czy też dostępu do surowców [Gąciarz 2004]. Egzemplifikacją wpływu instytucji na funkcjonowanie organizacji mogą być społeczne akcje konsumentów, alterglobalistów, ekologów czy też obrońców praw człowieka delegitymizujące poszczególne idee, produkty czy też organizacje. Instytucje, z jednej strony, stanowią charakterystyczne zestawy powtarzalnych norm i reguł, z drugiej strony – organizacje stanowią sformalizowanych aktorów wykorzystujących te normy w co-

---

²Jako przykład posłużyć może instytucja małżeństwa własnościowego, na którą składały się zarówno m.in. instytucja małżeństwa, instytucja niewolnictwa, jak i instytucja własności indywidualnej.

dziennym funkcjonowaniu. Organizacja określana jest w literaturze jako *pewien rodzaj całości ze względu na stosunek do niej jej własnych elementów, mianowicie taka całość, której wszystkie składniki współprzyczyniają się do powodzenia całości, i dalej: przez organizację, zależnie od kontekstu, rozumie się bądź czynność organizowaną, bądź osiągnięty na skutek takiej czynności (albo nawet w drodze samorzutnego kształcenia się) ustrój przedmiotu złożonego, układ jego wewnętrznych zależności, bądź wreszcie sam obiekt tak zorganizowany* [Kotarbiński 1982]. Organizacja jest również postrzegana jako grupa jednostek, związanych pewnym, wspólnym zamierzeniem osiągnięcia celów, a wcześniej istota instytucji i organizacji została w literaturze rozgraniczona, gdyż *podobnie jak instytucje, również organizacje zapewniają strukturę dla współdziałania ludzi. Istotne, gdy zbadamy koszty powstające w rezultacie instytucjonalnych ram, to zobaczymy, że są one następstwem nie tylko tego czynnika, ale także organizacji, które rozwinęły się dzięki tym ramom* [North 1990, cyt. za Stankiewicz 2005]. Z uwagi na fakt, iż rzadko ma miejsce pełna instytucjonalizacja polegająca na zgodności trzech poziomów instytucjonalnych, to jest „logiki porządku indywidualnego”, form organizacyjnych i reguł instytucjonalnych [Giza-Poleszczuk, Marody, Rychard 2000], dlatego też można wskazać powstające napięcia pomiędzy wymienionymi trzema poziomami instytucjonalnymi. W literaturze wskazuje się na fakt, iż nie jest potwierdzone, że stan zgodności trzech poziomów instytucjonalnych jest stanem pożądanym z punktu widzenia rozwoju społecznego i gospodarczego, gdyż cechą charakterystyczną zmian są różnego rodzaju napięcia występujące w naturalny sposób pomiędzy przestrzenią makro, mezo i mikro, jako głównymi strukturami.

TYPY INSTYTUCJI SPOŁECZNYCH

W historii społeczno-gospodarczej wyodrębnia się trzy główne formy organizacji: wspólnotę, asocjacje (stowarzyszenie) i korporację. Wspólnota jako pewna forma organizacji jest charakterystyczna między innymi, dla rodziny, gospodarstwa domowego, pierwszych wspólnot chrześcijańskich oraz innych grup powiązanych pewnymi wartościami. W literaturze wskazuje się na istnienie zarówno wspólnot lokalnych, bazujących na przestrzennym wymiarze więzi, jak i wspólnot wyobrażeniowych. Te pierwsze definiuje się np. jako *zbiorowości zamieszkałe na wspólnym terenie, w ramach których ludzie na ogół znajdujący się, nawzajem realizują większość swojej życiowej aktywności, oddając je silną identyfikacją i czyniąc uczestnictwo elementem własnej, indywidualnej tożsamości* [Sztompka 2002], a wspólnoty wyobrażeniowe określane są jako *zbiorowości, w których więź społeczna ma jedynie charakter subiektywny, a brak więzi obiektywnej i behawioralnej* [Sztompka 2002]. Wspólnota postrzegana jest jako „bycie-dzielone-z-innymi” (being-in-common) [Morody 2004], które stwarza jednostkę poprzez możliwość dostrzeżenia odmienności od innych. Wspólnota czerpie z naturalnych zasobów pozyskiwanych w ramach grup rodowych, plemiennych, opierając się w głównej mierze na tradycji, obyczajach, wierzeniach i wartościach wyznawanych i pielęgnowanych w grupie. Istotą wspólnoty dla jednostki nie jest jednak *podobieństwo sposobów życia lub poglądów jednostki, lecz współdziałanie będące równocześnie współoddziaływaniem. Spoiwem jednostek w ramach wspólnoty jest więź między nimi. Można więc stwierdzić,*

iż by istniała wspólnota, również jako społeczność wirtualna, konieczne jest istnienie komplementarności podejmowanych przez poszczególne jednostki działań w stosunku do podjętego celu. Konsekwencją istnienia jednostki we wspólnocie jest zarówno brak autonomii, brak równości pomiędzy członkami wspólnoty, jak i niezależności. Istnienie wolności, równości, niezależności i sprawiedliwości może mieć miejsce w przypadku *związków społecznych powstających na gruncie wymiany – na tyle przynajmniej, na ile istnieją zewnętrzne, zobiektywizowane metryki wartości (choćby w postaci rynku, ustalającego ceny za towary)* [Morody, Giza-Poleszczuk 2004]. Przemiany odnoszące się do ewolucji pomiędzy wspólnotą a jednostką określić można ujmując je przez pryzmat struktury systemu, działań jednostki oraz mechanizmów podtrzymywania i odtwarzania społeczeństwa. Schematycznie ujęty rozwój, w którym jednostka *wyzwalając się z „pęt” nie tylko natury, ale i kultury (...) wspina się na coraz wyższe poziomy refleksyjności i samorealizacji, społeczeństwo zaś osiąga coraz wyższy poziom złożoności i postępu* [Morody, Giza-Poleszczuk 2004].

Tabela 1. Wspólnota vs stowarzyszenie

Cechy	Wspólnota	Stowarzyszenie
Typ grupy	Grupa wspólnotowa	Grupa umowna
Podstawa powstania	Wola, naturalna, ograniczona	Wola arbitralna, refleksyjna
Typy więzi łączących ludzi	Pokrewieństwa, braterstwa, sąsiedztwa, przyjaźni	Interesu, umowy, wymiany dóbr materialnych, wyrachowanie, korzyści
We wzajemnych stosunkach ludzie uczestniczą jako:	Osobowość	Role społeczne
Ludzie kierują się	Wiarą	Względem na opinię publiczną
Metafora	Żywy organizm	Mechaniczny agregat
Regulator działań	Tradycja	Spisane prawo
Stosunki społeczne	Osobiste	Rzeczowe
Typ własności	Własność wspólna	Własność prywatna
Środki kontroli	Zwyczaj, tradycja	Prawo sformalizowane
Podstawa gospodarcza	Własność zbiorowa	Pieniądz, własność prywatna

Źródło: Opracowanie własne na podstawie F. Tönnies, *Wspólnota i społeczeństwo jako typy więzi międzyludzkich*, [w:] W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki (red.), *Elementy teorii socjologicznych*, PWN 1975, Warszawa, s. 46–66, oraz B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*, Wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 2003, s. 225.

Wspólnoty występujące w środowisku wirtualnym określić można jako wspólnoty aterytorialne, gdyż siłami wiążącymi poszczególne jednostki jest raczej wyobrażenie realizacji tych samych wartości niż terytorium. Do charakterystycznych cech społeczności internetowej zalicza się [Szpunar 2006]:

- aterytorialność, będącą niejako w opozycji do terytorialności w ramach, której mogą być realizowane wzajemne relacje;
- asynchroniczność, polegająca na nie występowaniu w czasie rzeczywistym (z wyjątkiem rozmów na czacie). Inne formy komunikacji muszą uwzględniać pewne przesunięcie w czasie, by można było się komunikować;

- acielesność, w przypadku której brak jest komunikacji niewerbalnej odnoszącej się do gestów, ubioru, koloru i intonacji głosu itp. zastąpionej przez tekst i używane przez społeczność wirtualną emotikonów;
- astygmatyczność, wynikająca z operowania głównie tekstem, w przypadku którego odbiorca informacji nie sugeruje się cechami społeczno-demograficznymi, takimi jak wiek, płeć, upośledzenie fizyczne, czy też przynależność etniczna nadawcy;
- anonimowość, wynikająca z atrybutów sieci.

Drugą formą organizacyjną jest stowarzyszenie (asocjacja) będące zrzeszeniem wolnych osób. Intencje wstąpienia do stowarzyszenia, jak i relacje pomiędzy członkami są oparte na zasadach umowy oraz spodziewanych korzyściach czy to ideologicznych, czy materialnych.

Jako kolejną formę organizacji wymienia się korporację, działającą jako *zrzeszenie* (stowarzyszenie w rozumieniu F. Tönniesa) *relatywnie wielkich grup ludności i która opiera się na regulach ustalających redystrybucję dochodów* [Stankiewicz 2005]. Jako przykład korporacji wymienia się „instytucje polis”, szczególną instytucję miasta-państwa, działającą na podstawie kontraktu obywateli, którzy część swoich praw przekazali obieralnej władzy. Współcześnie pisząc o korporacjach ma się zazwyczaj na myśli korporacje narodowe lub międzynarodowe posiadające osobowość prawną, statut oraz zgromadzenia członków na walnym zgromadzeniu (spółdzielnia), izb rzemieślniczych, kółek rolniczych, partii politycznych, które decydują o jej celach. Przedsiębiorstwo jako podmiot gospodarujący oraz jako organizacja może być analizowana przez pryzmat „układu skoordynowanych działań”, *które mogą być postrzegane jako proces przekształcania surowców w gotowe produkty. Proces ten zachodzi dzięki odtwarzaniu powtarzających się w określonym rytmie relacji między ludźmi a przedmiotami, między poszczególnymi jednostkami oraz poszczególnymi przedmiotami* [Marody, Giza-Poleszczuk 2004]. Z punktu widzenia teorii instytucjonalnej przedsiębiorstwo stanowi „zakorzenioną hierarchicznie organizację”, co tłumaczyć można jako układ wbudowany w skoordynowane działania, podejmowane na wyższych poziomach, które nie działają same z siebie, lecz wyrastają z niższych poziomów życia społecznego. Organizacjami powstałymi spośród instytucji, według D.C. Northa, są tacy aktorzy instytucjonalni, jak pojedyncze grupy zobowiązane do wytyczania wspólnych zamierzeń, aby osiągnąć określony cel. Na organizacje te składają się części:

- polityczne, m.in. takie jak partie polityczne, senat, rady miejskie oraz agencje regulujące,
- ekonomiczne, m.in. firmy, związki zawodowe, gospodarstwa domowe i spółdzielnie,
- społeczne, m.in. kościoły, kluby, stowarzyszenia sportowe,
- edukacyjne, m.in. szkoły, uczelnie, zawodowe centra edukacyjne.

WNIOSKI

Instytucje określane są najczęściej jako zbiór zasad postępowania normujący zachowania jednostek oraz porządkujący relacje pomiędzy podmiotami. Istnienie instytucji uwarunkowane jest sankcjami społecznymi w przypadku odstępstwa od ogólnie przyjętych reguł, co zapewnia ich istnienie. Główne instytucje społeczne powstają, zyskują

na znaczeniu, gdy istnieją wokół podstawowych potrzeb człowieka, takich jak m.in.: reprodukcja, bezpieczeństwo, afiliacja społeczna i komunikacja. Część potrzeb jednostki realizowana jest w ramach niesformalizowanych instytucji, część w ramach instytucji sformalizowanych (organizacji, stowarzyszeń itp.). Proporcje pomiędzy poszczególnymi rodzajami instytucji zależą od doświadczeń historycznych danej społeczności i obejmują m.in. udział dóbr publicznych w strukturze własności. Część instytucji publicznych wyłączona jest z zasad „wolnego rynku” i reguł konkurencji, co ogranicza przekształcenia instytucjonalne w tych obszarach i sprawia, że instytucje te często są nieefektywne. Pomiedzy organizacjami i instytucjami istnieje nieustanna interakcja z uwagi na istniejące różnice w zasobach (m.in. niedobory w sferze ekonomicznej) i w związku z powyższym konkurencja stanowi klucz przemian instytucjonalnych. Konkurencja sprawia, że siłą organizacji jest m.in. inwestowanie w umiejętności i wiedzę, podobnie jak to robią poszczególne osoby. Indywidualne umiejętności i wiedza jednostek gospodarujących oraz ich nabycie i rozwijanie kształtuje postrzeganie możliwości. Ramy instytucjonalne dyktują rodzaj umiejętności i wiedzy postrzeganej jako maksimum opłacalności. Instytucje działające na poziomie mezo i ich efektywność traktowane są na równi z posiadanym przez organizacje kapitałem, dostępem do surowców czy też posiadanym uzbrojeniem technicznym.

Organizacje społeczno-ekonomiczne (wspólnoty, stowarzyszenia i korporacje) stanowią główne typy instytucjonalne. Jednostka ma w nich różne prawa i obowiązki. Nową grupą formujących się instytucji formalnych są organizacje powstające w świecie wirtualnym (Internecie). Cechy specyficzne takich organizacji kształtowane są przez takie cechy, jak aterytorialność, acielesność i anonimowość, silnie modyfikując ich funkcjonowanie.

PIŚMIENNICTWO

- DiMaggio P.J., Powell W.W., The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields, *American Sociological Review*, Vol. 48, 1983.
- Durkheim E., *Zasady metody socjologicznej*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Gąciarz B., *Instytucjonalizacja samorządności. Autorzy i efekty*. Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2004.
- Giza-Poleszczuk A., Marody M., Rychard A., *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany społecznej*. Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2000.
- Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*. Wyd. ZN im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1982.
- Marody M., Giza-Poleszczuk A., *Przemiany więzi społecznych*. WN Scholar, Warszawa 2004.
- Morawski W., *Zmiana instytucjonalna. Społeczeństwo, gospodarka, polityka*. Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Nelson R.R., Sampat B.N., Making sense of institutions as a factor shaping economic performance, *Journal of Economic Behavior & Organization*, Volume 44, Issue 1, January 2001.
- North D.C., *Intuitions, Institutional Change and Economic performance*, Cambridge University Press, Cambridge, NY 1990.
- North D.C., *The New institutional economics and development*, Washington University, St. Louis, Internet.
- North D.C., *Economic Performance Through Time*, *The American Economic Review*, 1994.
- Rutherford M., *Institutional Economics Then and Now*, *Journal of Economic Perspectives* nr 3.
- Stankiewicz W., *Ekonomika instytucjonalna. Zarys wykładu*. Wyd. PWSBiA, Warszawa 2005.

- Stone Sweet, A., W. Sandholz and N. Fligstein (eds.), *The Institutionalization of Europe*, Oxford University Press, Oxford, 2001.
- Szacka B., *Wprowadzenie do socjologii*. Wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 2003.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1970.
- Szpunar M., *Społeczności wirtualne – realne kontakty w wirtualnym świecie*, [w:] *Społeczeństwo informacyjne. Aspekty funkcjonalne i dysfunkcjonalne*, pod red. L.H. Haber, M. Niezgodna. Wyd. UJ, Kraków 2006.
- Sztompka P., *Socjologia*. Wyd. Znak, Warszawa 2002.
- Veblen Th., *Teoria klasy próżniaczej*. PWN, Warszawa 1971.
- Tönnies F., *Wspólnota i społeczeństwo jako typy więzi międzyludzkich*, [w:] W. Derczyński, A. Jasińska-Kania, J. Szacki (red.) *Elementy teorii socjologicznych*, PWN Warszawa 1975.
- Williamson O.W., *Transaction Cost Economics*, [w:] *How it Works, Where it is Headed*, *The Economist*, 1998, no 146 (1).
- World Development Report, *Building Institutions for Markets*, Oxford University Press, Oxford 2002.

MEZO INSTITUTIONS IN SPACE OF SOCIO-ECONOMIC LIFE

Abstract. The article presents results of theoretical research, which apply to organizations in institutional theory. It was presented characteristic of institution in the point of view in human sciences (praxeology, sociology, anthropology and economics) and division of the institutions described by Szczepański, based on the institutional human needs as well as four level horizontal socio-economic analyze (model by Williamson). This article was discussing the role of institution in mezo space (organizations space) and describing three forms of organizations: community, association and corporation.

Key words: institutionalisms, business organization, institution in mezo space: community, association, corporation

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 15.05.2008